

Några anteckningar angående
allmogens materiella lif inom en östgötas socken
sammanskrifda till belysande af folkmiljö i en omskrif.

Av

Paul Smedberg.

Excerptum för reg. 1929

JL Sm

Till grund för de anteckningarna angående
folkmiljö i en östgötas socken har jag lagt O. W.
Sundens förträffliga och uppslagsbara bok
Allmogelivet i en västgötas socken under 1800-talet.
Till grund häraf har jag ofta utelutet förklaringar
som kanske hade varit af nöden. I sådana fall får
jag härmed en gång för alla hänvisa till nyss
nämnda bok.

Intresset har alljämt varit att belysa
språket. Därför är mycket mestaget som
i kulturhistoriskt afseende kanske äger mindre
intresse. Men äfven denna sida af saken har
jag sökt att få så allmogt belyst som möj-
ligt. Till de kapitel som finnas i Sundens bok har
jag därför lagt ättilläggsvis nya

Jag har sökt att få fullständiga skildringar

er af vissa gifromål direkt upp tecknade som ett prof på allmogens berättarhust.

Såsom af titeln framgår har jag begränsadt framställningen till hvad jag kallat allmogens materiella lif. Detta beror på man kan nästan säga omöjligheten af att få några upplysningar om deras andliga föreställningslif under gånghna tider. Mycket af gamla seder och vidskepliga föreställningar har fallit ur minnet, men hvad som ännu möjligtvis finnes kvar, är möjligt att få fram. Man likom skäms att tala därom, det är en slags gärdet för gånghna tidens stäktu som uppenbarar sig där.

I allmänhet läser skildringen förhållanden e. 1850, med utland har jag gått framåt i tiden, men har då i hvarje parstillet fall omnämnt denna tidskille-
nad

Soeken Årshög, $\frac{1}{2}$ mil, ligger i Lysings härad, Linköpings län. Det är en ganska vidsträckt socken med en längd i norr och söder af ungefär $\frac{1}{2}$ mil, bredden belöper sig till $\frac{1}{2}$ mil.

Till sin naturliga beskaffenhet är socken delad i 2 ganska olika områden, ett stättland, stättbygd och en skogbygd skogbygd (ett mera föraktligt namn så den senare är gorbogda). Gränser mellan dem har man säga ungefär utgöras af stora landsvägen från Stora Åby och söderut, så att det område, som ligger norr om denna är nästan utslutande stätt. Denne del tillhör som en sydküste utlöpare den stora östgötastätten. Jorden, som det är utgöres af ler, är mycket bördig och nästan helt och hållet uppsodlad. På grund häraf säger hvad som i det följande kommer att nämnas om jordbruk förhållanden.

des numerera knappt någon tillämpning. Det
tillhör den gamla veta, nu på nya modet bedrif
sidan, stället och stöden med maskinen.
I stället för att köra in säden, tröskas den med
ångtröskverk ute på åkrarna.

Helt annorlunda är landskapet i östern.
Terrängen är kuperad och bergig, mellan bergen
små åkerlappar, hvilka dock ofta äro ganska
lördiga. Maskiner ha dock trängt öfver hit och
i mängt och mycket omkapat lifvet. I denna
del finnas också små sjöar, af hvilka den
största är Viggån, vett 1/2, samt mindre äar.

Befolkningen i dessa socknar kan
med afseende på sitt språk delas i slåttboar
och skogsboar. Hvari skillnaden ska bestå,
innes lita, så man betänker, att socknen gränser
till Smäländ. Olikheterna äro dock små, och
sträcka sig mest till ^{de} st ^{del} ^{af} ^{det} ^{totala} ^{be} ^{folket}. ^I ^{det} ^{totala} ^{be} ^{folket} ^{är} ^{den} ^{helt} ^{stora} ^{del} ^{af} ^{det} ^{totala} ^{be} ^{folket} ^{helt} ^{stora} ^{del} ^{af} ^{det} ^{totala} ^{be} ^{folket} ^{helt} ^{stora} ^{del} ^{af} ^{det} ^{totala} ^{be} ^{folket} ^{helt} ^{stora} ^{del} ^{af} ^{det} ^{totala} ^{be} ^{folket}.

götiska, dock är den öfvervägande östgötiska. Men
när bönderna resa till Skeninge, tas de där för
smäländingar, men i Greva för östgötar. I sedan
och bruk utgöra de dock en, entet. Dock har under
ganska lång tid, en invandring af smäländingar
ägt rum.

All odlungen är gammal visä de
halvrika gruffplater, som förekomme. I kyrkans
mur är en rummen marmrad.

Jorden är delad i 7 1/2 för medlade ma
tal. Invånarsantalet utgjorde 3/12 1804 2574, af
hvilka circa 500 komma på stationsnämndheten. I
kyrkleligt afseende är Ödestug annex till Store Åby
socken. Inom socknen finnas tre partar folksko
lar i Åby byn, mangstorf och Sjögården och lika många
småskolor.

Ödestug utgör ändpunkt för Fogelsta
Vadstena- Ödestugs smäländiga järnväg. I följd
häraf har vid stationen upprätt ett ganska stort

7
samhälle. Omsättningen där är rätt stor, så
de är långt till staderna och dessa äro små. I
dette köpingstiknande samhälle hålles torg-
dag, tordag, hvarje tisdag, då försalen är
ganska liflig, samt marknad, 94 marknad
höst och vår.

Industrien representeras af en
snickerifabrik och en mekanisk verkstad,
båda nyanlagda. Skvarnar finnas numera
4 i staden, anas, Snoby, ary. Dessutom
har funnits i kraks köpar. Vättersägar
finnas i anas, ary, hokaberg samt boboh
(den de nu bestaa)

Spriträttigheter finnas ej numera
inom socknen, men ett minne där af
är namnet anasa kro, hvilken för utgjorde 1140 kronor
ett postställe för posten från Granna till
Linköping. En annan defekt stopakro (na-
met kommer däraf, att järnsliparen hade rättig-

8
att sälja sika fick försälja mindre kvantitet än
ett stop.) funns för i kullörp. Bränneri finnes
i anas.

Skopvårdningarna äro jordbruk och
skopbruk, hvarjämte kreaturskötsel står högt
Fisket i Vättern var för ganska betydande.
Man fiskade löjor, löjor, och röding röding, me-
det har numera nästan alldeles upphört. På
senare åren har insamlingen och torbränningen
af myrorna blifvit en viktig binäring.

För bindelsen med andra orter myrmä-
hälles genom den myrmäns järnvägen,
goda landvägar åt flere håll. Gärtgipen finnes
i Odeshög by, lik som post-, telegraf- och tele-
fontation. Till Håstholmen hamnen är 6 km.

På gårdar, där man hade mycket att slå och var litet folkad, plögade man tillställa stora slätterkalas, flötöps. Man bjöd då till sig binnerna i trakten till ett riktigt gästbud. Någon föreställning, om, att det inte sparades på trakteringen kan man få en följande lilla skildring.

De va de te a baka utskakar. Man lagade då till ostkakor a annat. de blede mat som sto och annan god mat. det blef i stöpla. Se kokts de vitor gms mat som va präktiga ända a stöps i dem se de vito rade. Så kokte man hvit gröt (ris rade ma at ga ifra bot. de grynsgröt) och gästerna fingo hado fönuz ma sey. de gata så mycket, att äta så att de sprangelp, sprako, ma. Till slut knappt kunde resa sig från bordet. Vid andra tillfällen gjorde man kyrkjälpsakt.

Att få sitt arbete utförd på detta sätt är alldeles bortlägt, till stor del beroende på att allting snart sagdt utföres med maskin.

f

(1000)

1. Jordens indelning och olika beskaffenhet.

De olika hemmansdelarna benämnas på följande sätt.

helt mantal	helt hemans)	fält hemans)
halft "	hall "	halvor gal
1/4 "	fjondels "	fjäluz
1/6 "	fjätöndels "	
1/8 "	ätöndels "	ätuz
1/12 "	tolldöndels "	
1/16 "	sekstöndels "	
1/32 "	trätöntvåndels "	trätöntvåndel

Mindre delar benämnas vanligen, ej särskildt. Ägarna gårdarna benämnas i likhet härmed:

helgårdsbonde	helgasbond	rasthalar
halfgårdsbonde	halgasbond	
fjerdingsbonde	fjondelobond	fjäluzsbond
ättingbonde	ätingsbond	

Ägarna till en gård pläga delas i hemadepor och utmarker eller utjöla. Till de förra räknas akor, jor och flötanger, till de senare utbeto och skog.

Kreaturen släppas om somrarna i betöt (beta n. pl. beta) Dessutom ha gårdarna del i Lysings härads allmänning, häsmarken.

Den odlade jorden, odlad jord, består af åker (pl. åkrar). Dessa beräknas i Tunland tyndlan. Ny uppodlad jord kallas nyjord eller nyland. Jorden i åkrarna består dels af mäljor dels af samor grjor. Till sin beskaffenhet kan den vara dålig, skön, god, klök, lät eller styv. Grjor och fins i grunda sam och grusaktiga. Alvon ligger under mäljor. Småsten i åkrarna kallas klator, denna och balosten försöker man att få bort, man lägger då upp rör. Dessutom finnas jofasta stena ba stora och små, de far en luv och spränga om en vil ha dem ifrån åkern. Den öppna jorden är delad i jald (pl. jald). En stor åker kallar man flat. Åkrar i skogarna, omgifna af gårdsgårdar, skogsbekad, kallas lund och fälk. Mossar, moss (sj. moss) indelas i stega (sj. stega) eller fältor (sj. fältor). De stora gårdarna delas i två till upplagtegn. Detta har dock alltmör försvunnit. Tegarna skildes genom diken, de mindre

benämndes spöddik, dessa mynnade ut i utlöpsdik eller avlöpskanal. Dessa börjar man numera, att pränta med valvöddik uti rör. En iquklad åker kallas lund. En mer eller mindre triangelformig åker kallas lund. Vid nyordning får man flakaka och brana, juphaka och spavarna moss och tränk.

2. De förnämsta åkerbruketsredskapen.

Till jordens brukning användes följande redskap: plog, plog (pl. a) ärder, krok (pl. a) harf, harv (pl. harv), redskap till jordens krossande och gämnande flad (pl. flada) bullt (pl. bullt).

Plogens delar äro: apstannad eller hantag; lanfiva (lansida) halor plog samt i forv; vankiva; kniv; as den åkern drar i; plogflad (den sitter på sin och vänder apstiltan). Hela ställningen benämnes krospe.

Kroken består af mulstaken (den va aflv selvakt) hantag; as als drustaken; jök står op och halor stanz; kroskrova. De kunna vara antingen embeskrova eller tvåbeskrova. Vid förflyttning från en åker till en annan ligger kroken på en krokstap.

flitskon, plog
stiftor.
bil
handa karnen
hög
rust till utom vilken
var gjord af trä, och
var tungt.

En vanlig harf består af. Hela ställningen kallas harvståla; harvstålans pinnar kallas i a stålarna heter skopst, när ho det beflaa kallas ho harv. Långt tillbaka i tiden, användes träharvdr. (de leada på meten). Nu finnes flere olika sorter såsom: klysharv, rälharv, spæderharv.

Detta gamla harv kan användas till lyta-harv

Skilnaderna mellan en pladd och en bull är den, att pladderna fläpar man bullen gör kring.

3. Dragarna.

Dragare är hästar, hästar och otar, oxar (se häst och ox). När man kör med två otar, träbet kallas högra sidan, fräna, där går fräna, på venstra sidan, terna går tran. Man kallar dem också endast den högra och venstra. Man kan också göra span. och göra fäkt. På små ställen, där man inte kan föda någon ot, får man löf att köra med tjugo kor. I synnerhet, är detta fallet i skogsbygden, där åkerlapparna ofta är små och steniga, så att man endast kan köra med några kor. Man mystrar på hästa och hästar på oxar. Några särskilda kom-

Tänkte här på till någon gång att man kunde använda två oxar och en ot; man hade då ett drag under buren på hästen och på oxarna på skogen och trädarna på samma sätt som man gör.

P. Smelberg.

mandord användas stället, någon gång ropar man hitat, hit, dock utan att mena något bestämt tillstånd på den.

4. Öfversikt öfver de större utarbetena under året.

Flera de olika arbetena gå till kvetslopp under året skildrades på följande sätt:

Först om varen och de te och harva. Arbetet om varen börjar med att gräsa och sen sa och de te och sa och harva jorden, sedan får man och mylla ma kruk och sa arja nedla mylla med kruk och plojw mer ma kruk och sa harva och bullta. Sedan med kruk och harvud och sen va da och sätta jolpar. Sen bullta. Sedan skulle man potatis va da te och fyra på träst och sa. Därefter körde man på träst och fyra ut joppel och mylla den. Sen körde ut gödden och myllade ma va da te och ta skop ma plötom ma den. Därefter kom plättern. När den den va lyktad va da te och sne lqv var slutad, bröt man löf och och sa kams rojon. Sa fyra om de kommer nägon. Den skall sedan den och trocka te searsj sen korasjw. Om det tröskas sedan nu va da te och ta skop ma vasa, för att använda till jolpar. Sedan tog

sen sgr. in ap julparan. na da va man till värsäden. Därefter kommer
 fadat va da te a sgru ap stäbon. potatierupplagringur. När skörden
 na da va jat va da te a tröskan ma var plitad, körde man upp stubben
 plaga. sa imela la on ihop lq. När det var gjort kom tröskningur
 ven a pinu i höga. sen a da blöda med plaga. Därefter lade man ihop
 sny sgr. in hem löven a la i en löfuden och pinnarna i högar, som
 höj på veabakom. sa va da te a kördes hem, när pin fallit, och lades i
 höga a laga ap st i flödr. sen sgr. in hög pi vedbacken. Därefter högg man
 da liga daste da blöda tot, te och lade upp dem i flödr, där fick den
 strimön da on la in st i feldst. sen ligga och turka till sommarn, då den
 om vintön blö da te a sgru vande lades in i vedboden. Om vintern körde
 hana virke all sam behövdes. man hem all virke som behövdes.

5. Arbetet med jordens brukning, sädd m.m.

När arbetet om våren börjar säges nu har vi
 börjat a vara; själva arbetet kallas varbruket. Detta
 börjas, när varramon, såramon (den a i sår
 lita vintön) har gått ur.
 På hösten har en arjat, nu a da te a harva ma

slushare, hansa, myslat ma krot a sa harva a bulta.
 Fordjupningen efter plagen kallas for (eller tillfor) den
 uppkastade jorden kallas balk, till (forbalk, plögtilt)
 Ropor, rödr, säis i dröla.

Tid säning användes en sapa, som bäres i en rem
 på axeln, saron. Det stycke som besäddes med ett kast, kallas
 fjärje (pl-a); för en sty a en mjölkfjärje, eta sty a en
 dia-böfjärje. Man utmärkte med en hakas fjärjens bredd.
 Att så kan apur kallas att fjärjen. Sedan man sått
 fick man skota stena och skota in på rindra (sting)

Sädeslagur, äro: vete, råg, havre, kor (detta
 är af olika slag exempelvis brästarken sas ve meständ.
 fia, flötrog (tvärudigt horn)) blansa (kor och hafre
 eller råg och hafre).

Rågen säis på träd, träd, hvilte man först
 måste sgru ap, sen harva a sa sgru amst engaz te.
 Innan det egentliga arbetet på trädet börjar, måste
 man först bryta sten, hvarid användes panspet
 a plandr, under hvilka man lägger en bröt. Man

plög/er
 a, e
 2
 sgr. in ma krot for at
 ut fa nästla te a pa
 ?
 smakan
 Marksa, sädes krot
 vit havre vit blom
 sa

måste elva på de stora stena. Den bortagna stenen dragas
släp på en stensläpa eller, också användes stenslångor
eller stenslora.

När trädet blifvit upplojdt får man göra
joppel i joppelvaran eller dyngstaka (dyngstaka). Den
sådan består af dyngstom & fjäder. Man lassar på
hvar joppel, med en grep (f. pl. greppor) från joppelstaken
dyngstaken, stundom från den på åker utkinda halm-
paster, hvilka fäta eta & sorga ner. På fället har man grepp utbena.

Arbetet om hösten med åkers brukning kallas
at høsta, høstbruket.

När trädet ska plöjas, börjas arbetet, tar en af,
klaka flera eller fem. Tiden som förloper mellan hvarje
uppkäll kallas et beto (pl. beto). Dagen plöjas indelas
i första betet, mellanbetet, aftonbetet, mellan hvarje får
öken påstå & droppa. När arbetet för dagen är slutast
säger man de släpodsaks, då en har ska, då tar en ifra
alla släpoder skön. Annars kallas den tid, arbetet
slutar hufmat, man säger då ta høst.

for van dale a plöja
sida 6 a op a ned

6. Slättern

Slättern, slättern, börjades förr i persvekan (från släta
Timmersvekan 19-25 juli) eller allra tidigast den 18de okt.
trätomd juli. Numera börjar den tidigare. Man slår då upp
mycket tidigt, medan ännu daggen, slättdagen, låg,
men nu & då into på jona.

Den består af: hö och hvar med krökta kugor
som är fästad vid skaffet. medelst hlat, om hvilket
är lindadt et liaban eller i haveja. Torvet är ett
hög, i hvilket haspönn (det f. spönn) går i. För att
hälla lian skarp användes i vespönnika uta et te a vspö-
ma; eller knapa ma en høften. I bryndbyttan har man
brynd eller pönn te a skarpe ma. På bryndbyttan hade man
en bryndmar. den bestod af et brynd sam las vspö brynd,
på hvilket man hade knäet. I bryndbyttan bildar sig
bryndgror.

Innan lian kan användas måste den först
släpas på en släpsten. denna består af släpsten med
hö. Stenen vrides omkring med en vev. I hönd bildar sig

släppts. Den skarpa sidan af hien kallas ägan, yaf. det släpade blicket, motsatta sidan bakom. Man måste först jälvana hien med en karota. Detta är dock nu mera bortlagot; berende på att det finns så många sorters vika har att kopa.

Man kan antingen
släsa (anväs)
di man tar ett stäm
stycke för sig, men
steken slög, eller
orka gå ett slag
di hudege släsa
går en gång öfver hit
gindit allt ut man
stränga brukar på
slure gör
dar.

Höet räfsas en i ströpor med räfsa, bestående af skaft a själ ma pinn. När det blifvit töt stekör en de i sata. Man bär då höfambor ma räfsa. För lude man då en plög under. På sankar, ängur, madr, bevasta med star använde man då släpor a dra ma, a bjuder a beera ma. Härdrullningen kallas för lanmarka. På lavata hade man en starlaa. Tjuvstäm hie öfver staden af kloper, klöver, dan höfar, en at sata dan i sata.

När höet skall köras ju, använder man höfarer bestående af stega te boton a stama te kör. Höet köres ju på köskullen, ränd.

När det rista torlamet kommit ju säger man nu har en luktat a flä, höbäfl a slust.

ae
a
e
sa
sa
a
a
a
a
a

Ordbok

7. Löfhuggningen

Om inte rögen köi på, brukar man efter slättem hugga löf, sm löv. Man tar löfet af björks, als osv. Löfet bindes ihop i järn (pl järva) det tas af med en lövhak. Sedan de järn torke, läggas kärparne upp i lövtaka. Löfkärf räknas med fjohundra hundra.

8. Skörden

Allt taga af säden med fjördr är nu alldeles bortlagot och har varit det nästan hela förra århundradet sedan på falden fik de fjera a säa. Nu mejar en ma hö. Karlen som tar af säden, kallas mejard eller mejkar. All mjå en skar kallas att gå ett slag. Han kan få af en brer mej a en smals mej att cetsam han a doktafe. Man kan antingen låta säden falla på den släute säden, sm mej, man säges då sm mej, eller också mäja så att den faller från, utomej, då man utomejar. Efter mjåaren kommer aptasa, aptaard. Har man ingen säden, eller skardmaj, då lagor en på skar. Den som tar upp, tar up ma

När säden ligger kallas den för löfslasa
Den som lammade säden uti kvar när hien mjåare sades straa.
skafstase = ?
det som inte kommer med i kärparne kallas också utomej eller löv.

en krok, mejkrok. Säden bindes i nekor (sy neks)
bändst vid mäsning af värsid, vasa, använder man
en flakt, en bsgd uta statra, sam en sätor pa svodt.

uta tree e flakuta
tree a da spt hede pa ut
par sprydatkor

Körvarne sällas pa rok (pl. -a), opan rok
tid par i van rok. Då ställs nekor mot kvarnunda. Någon
gång krakas rojon, en hota, mer en stanz, omkring hult
ken körvarne resas. vasa kan en stuka (sata i stic-
kor) da a da nekor mäsner a lpsongon vasa.

en krok - fagd nekor
rok i par mäsner a diand
ut pa te hat te fygma ma.
tvor, tre, raka, stuka

När säden blifvit torr, fopdan in i sä-
lau. Där lägges först e stälnek, första lagret kallas
stälon, på hvilket flera la läggas till en bsgd. Någon
gång lägges dit lebsteka eller mata (malört) fr
rostora. Sen som lägges kallas lagon, sen som ger
denne mejkroka.

pa säsbrykon
L
a
a

Tiden, då arbetet med sädens inbärgande pågår
kallas täpölta.

9. Potatisodlingar

Till värarbetet hör sättandet af potatis. Om.

gående, arbetet med potatisen, jolpara, berättade man
sagesman följande.

en tar a jolpara ur jellan a sa. Man tar af potatisen ur källaren och
föron sng dam a sa heder, en stän, vinder den. Sedan hålles den i stika
dam i socka a för ut dam pa ak och höres jol på äkeren. Man kör se
ra. a sa för en ma ökon krok för dan med öken furr med krok och
a sätor sätor i varanaw för, som stiter pålorna (tilarna) i kvarn
pladar, en a harvar. sama jol (man färer). Därpå kör man öber
i förw man ga har alm jolst med harf och väll. Några göddla i fäm
stuka dam, a krok för ap dam om jag har aldrig göddlat. Sedan
a sa plakar, en ap dam a ha. stukas de (jordens välles jynn.) med
vädan i en jolparala, sam de krok. Därefter kör man jynn de
gar en eta tid tyndar i. som timma håller dem i en potatislar, som det
en nerst i jellan yon. en pal gar vä 10 tunnur i. Nåro de färdiga
a dam föst ma e palu, sa de på timma med i källaren igen. Man
sma a mulu gar ifra.

Jordens med en ralla.

Innan den egentliga potatisodlingen börjar, pelar
en eta dam, hoarvid man eke rycker jynn sländet, stant jol jolpara

g
h
i
j

Man kan äfven kuva ap dam i kiuver ut pa akry me halw ap a jof te a betala dam a. Några potatisorter äro jressenpotator; tidigolpar (tidrigspolpar) dessa senare bli tidigt färdiga.

de de moko aktuori am dam lagd på granne vta trinn polpar hoper (stora m) mandag andr ?

10 Beredning af potatismjöl.

På hösten, sedan man fått upp potatisen bereder man sig potatismjöl, stärkelsmjöl, åtminstone till det egna hushållet, men äfven till afsalu. Härvid tillgär på följande sätt.

en tvättar jofparna fast så de blir rena a så reu, on dam pa et reuon me han (nu ha de kva nör) så sålads dan groset (sam into a stärkels) da va i et stot kar me vaten i. a sen fong ka stärkelsen i kat pa bston va da te a ta ap dan a laga pa rena lakand te torka. sen den pi

Man tvättar först potatisen, så den blir ren. Sedan reff man den på rifgarn (nu användes därtill kvarnar) så sålades dan groset (därifrån pilas man ifrån groset (detta innehåller ingen stärkelse). Man stot kar med vatten i; starkelsen i kat på bston va da te a ta ap dan a laga på rena lakand till torkning. Sa

fast far, on lva a vaten ut tre fong gjenor

va da te a mjöla pmsot sa de blido stärkelsmjöl a gryna a sekla da me en fms. pel. groset piktades genom ett fint sil. Groset ble te kreatura.

man sänder det så det ble potatismjöl och potatisgryn, hvorn piktades genom ett fint sil. Groset gaf man kreaturen.

11. Tröskningur.

I början och mitten af förra århundradet tröskte de man med slaga, bestående af en hånvald, slagdelrap sammanskrindna med slagelat a afinsremor. Man satte (ta) et lejdr stort utt efter som man hade rämk lod, sen trask, on a vends lejdr, sen rastade n ap halsmon me e fuguator klyma.

Man tröskade tre lagor på var lagor. Sedan man tröskat a i lagor va da te a reuon ap lva pa lagor.

Innan den uttröskade sidan rengjort kallas den dross. Denne skulle man kasta me en skovd (kats skovd (drossaskovd) då agnarna ble åter. Sen lättaste sidan, flöscan stannar efter, den strau sea gar fram te gävön. Sateru skulle apud replas genom et repl, det som gick genom rulle benamuse byrkd, som förvarades i e byrkdhola. Halmen efter värsäl kat

byrkd, angvar am drossaskovd, ut rone skovd. sed, de acta pignit efter byrd, ingu ten - stymula till körna, mala malen, reuon amaton mataförl, fullmalad reuon det som stannar i byrkd, vepo da gno re byrkd.

as lösning. Till slut var de te a sela ma et hal sa dan ble
pen rektit, i symmetri afstafast. Sedan fick man mala
apst a barat et magasinlara, kopskolan ma brer py-
pa a stora.

mal. a lögn
en

När man tröskade med slaga fick folket stiga
upp tidigt, betson, a traska ato, detta blef ottraska, klaka
tva alo tr. Vissa karlar gingo omkring och hjälpte till
med tröskningen, de kallades spanhogard alo span-
tröskard hokst en vel seju. de trask te span, te van-
tells tyra d. v. s. de erhöles som betalning tva kapu pa
tyra.

Tröskningen med slaga är nu alldeles bort-
lagd. Nu ha alla tröskvark. På smågårdar, små-
gårdar ha de dravark.

Tröskverket befinner sig dels utaför ladan
i ett särskildt hus, drevhus, dels inne i ladan. I
drevhuset finns ett drevjul ma koga, som gripas in
i vabalokta (ho sat pa en stak) pa vabalokta val
en vaksol inpa varkt. Drevjulet drages med ett bann.

e puga sat, vaga for a hala koggut apd. Den inne delen
består af skak, skindard, matarböl.

Sådens rengöring företages ma blasmasin.
i hvitken man vana paa. Med en blasar far en fra
dånen.

Tiden, som förlöper mellan tvärje uppehåll
kallas et pyz i något litet sad. Kunde man slå
mot balken, clarna. Man säger så skata såden.
I symmetri gör man detta om det är ordt om sad
afsmåskroden (tiden omkring Olof d. 29 juli).

bl. a. d. n.
basta var droga
rot,
clarna, de, sky ma.
slaga ett par stug
på meckern...

12. Spannmålsförmalning

Såden mal en hemma pa hemkvannor. Man hade
även ett slags primitiva kvarnar, enfator kallade. de
va en stolpa rät ap a vriga sata i stakon, sa kam de
vatnet a slo pa. na de stakon get et slag get sten et slag.
Dessa kvarnar voro något större än skvaller i en bak
sam tröskades ur. Sådana hade man ibland vid gård
arne.

Deſſa kvagnar, liksom äfven vädervagnar, som stela a kvagn? man hade förr, ha nu fått vika för vaskvagnar. Såd. som skickas till kvarnen, kallas mäd. Deſſa kan man få gräpa, samala, tſpa, snäba, skala, sekla. För sitt arbete tar mjölnaren, mjögnaren, tull, tuffel, tula, vanligtvis, beräknad på samma sätt som spanns tröskarnes lön.

13. Olika slag af jordbrukare.

Ägaren af en mantal, sitt gård kallas bond. Han kan öfverlåta brukningen af sin gård till en brukare. Denne kan vara tredingsbrukare eller fjädingsbrukare (kan bruka te tredingen eller fjädelen). Eller te halton också kan han lämna bort den mot arrendo.

Mindre ställen kunna vara tſp eller förpantningsställe, innehafvaren kallas tſpar, förpantningsjägar.

Personer som tjäna på en bondgård kallas drenz, pra.

te halton

prästlön = ?

14. Personnamn, yrken, kroppsdelar och sjukdomar hos folket.

A. Några vanligare förekommande personnamn

Mansnamn:				Fruentimmersnamn.	
Karl	kal	Adam	adam	Kerstin	keſti
Knut	knut		äli	Kristina	kristin
Trednk	fredrek	Göta	götar	Marna	marna
Josef	josap			Karolina	karolina
Håkan	haka			Karin	kari
Martew	marten			Katrina	katrina
Albert	albat			Stina	stina
Algot	algst			Ewa	ewa
Samuel	samid			Agnes	agnus agneta
Alfred	alpre			Elen	elin
Ernar	ernar				

B. Förutom jordbrukare finnas bl. a. följ. yrken representerade.

Smid	smid	pl - dr	Skomakare	skomakare	pl - a
Skredlän	skredlän	- a	Mjölnare	mjögnare	pl - a

gavvord

Lärare	skolarare	Prest	prest
Klockare	klakar	Handlare	handlingsman.
	Bekanta åtminstone till namnet om inte till gagnet		
är.			
Konung	konz	Landshövding	landshövding
Drottning	dronz	Kronfogde	kronfogde
		Fjärdingsman	fjärdingskar.
	Från sitt militärlif har man lätt kunnat.		
Soldat	söldat	Kapten	kaptén
Gardist	gardist	Sergeant	färsant
husar	husar	Korporal	korporal
dragon	dragon		

C. Några af människans kroppsdelar ha följande

namn.			
Skellet	felät	Hjässan	gässa m.
Bälen	bäl	Hjärna	gäsn af. s.
Hufvud	huud	Tunga	tonga
Öron	öro	Gom	gändra
Ögon	öga	Tungspenen	spänd.

-a ?
-a ' (c) e

Ordnung

Tand	tan tenor	Bröst	bröst
Hals	hals	Hjärta	gäfa
Strupe	strup	Lunga	tonga
Flak	flaka	Skulderblad	fylerblad
Mage	mag	Navel	navel
Rygg	rygg	Mjältan	milten
Njure	njur	Lever	lever
Ärmhåla	gusk	Lena	len p. a
Fot	fat fätor	Thist	vrest
Tå	ta tar	Nagel	nagel
Knävecket	hassa hasser	Armbåge	armbåge

D. sjukdomar och lyten.

Bröckel	bröckel	Puckel	packel
Yrsel	ösel usra	Puckelrygg	packelrygg
Mässling	mässling	Böld	böld, böld (en obetydligt)
Värta	varta		pyg (" ")
Frossa	frossa		

Landshövdingen i Upsala
Paul Zmedberg den 1820 ODESHOOG

15 Hästarna

Hästarna, hesta, stå i ställen. Hvarje häst har et spelt med balka emala uti plank och bror, så de inte kan ör at varandra. De bindas med grena och gremdkraft vid e krubba. De fordras, foras, med havre, hq, halms, fens, hakols skuren, färögsta (färögsta a e lada med flera feter på. så va de et trö a en kniv te dra ap a ner ma neva). Numera står man backebe på masen eller ma grönsgam gar i lator ap a ner. Öfer krubban är en stes där hvet lägges.

Om manaric ska hästarna hqras, di de rök- tas, skrapas a biffas, men ofta röjer man sig med att sopa af dem med kvastön. Sunn och svett, som rjktas af hästen, kallas stö. Detta stö en laga ap. Styrander tes bodn kom ut. Utom att förv hesta, för man, äben på a vatna dem, så att de får tillfälle att tända sig.

Innan unghästar, orhätta, kunna användas med man ska dem med hestor. Att lyfta upp foten så att man

den felz de ap ma de
su ze havi

hvar manja stynar
huvudet lätet ap. da
om man icke arki a
myth a gpr at a.

kommer at kallas att ta ap. Man jämnar först hovon, var- ka ut hovon med et verktyg (en krakstör kniv), hvarefter häst skon lägges dit och slås fast med som. Dessa sedan med; sprundiga mäsko, en mypa a (gri at rindiga). Verktyg som man dessutom behöfer äro hamnar a hoftag.

Hästar kunna vara snala, dögda, fensar- hesta, krabblitar, föga, istadla.

16 Nötkreaturen

Nötkreaturen, nötkreatura, kreatura, innefattar okta, kor (sq ko gr. kor a q) fjura, kalva yngrot. De stå i fahuset, färsat färsat. Vid väggen finnas bäsor (sq bas on) skilds ut genom balka, fästade i harnstakön. Bakom bäsor finns en liten upp höjning, flon, Oro fähusen större finnes mellan bäsor- dra et förbok.

I bäsorna bindas kreaturen med jampbults fästade i jampcelor i väggen; om nacken ha de traktlawa. För länge sedan hade man vejr a traktlawa.

2. 10
11

12
13
14
15

16

Kalfrarne har man i fjäta. Tänker man behålla en kalv och icke slakta den genast, säges man laga på en kalv.

Nötkreaturens foder förvaras i färlan och består af hö & lönng. Man säges svepa et för (blänna et för) när man gör en buk af halm & hö. Närmast därmed till ladan uppstår ett förråd. Dessutom få de mjölkdrick.

Om sommaren brukar man göra val dam (slapa val) eller också kan man göra dam & surgaga.

Om vintern få de stå i sine foderar man dem 3 à 4 gånger dagligen, mäsna, meda, kvela & när gånz melamot. Detta kallas att få sepla. Abminotne, en gång om dagen får man föra den till vatten, te vätndt (vattenstället) Att göra rent i ladugården kallas att miska & skapa

17. Biskötsel.

Biskötseln har aldrig varit ifrig inom orten, men för var det vanligare, ännu när man hade li. Artyäms arbetet med dem, lämna följande lilla skildring.

en har bekuper & flätat halm. Man har biskopor gjorda af flätad ma bsten uta trä & fluster & halm, med botten af trä. Brädet från trä köp me kupa, som de har & till kallas fluster. Inom i kupa finnas seta på kakor i. bra svamma tre köp för binn att själva, hinn hönung mest mela purgt & musimor. kakor. Brinn svamma (med mellan purgt) ch dödar bra & kakora tugh & och midommar. För dödar man hinn kramar ur hönung i handuck och tog kakora och kramande, ur nu slögade den sa kakora bl hönung & handrukar. Skomora lika hela. slungas den, så kakora beasas hela.

18. De öfriga husdjuren

Fären har man i farhus eller i farafata (19 farafata) de foderas med lön, hö te meda, Riset efter löbet kallas faris. Fären ska köpas höst & var ma en utbaks (en bsgasaks) Ullen, kan vara stor och sagid, den man får om varen kallas l8, om hösten får man l8

Svinen har man i svinhuset; någon gång kunna de gå ut på trä, jaha, gåtor, ator fagen (platan utomför för ladugården. De sligade man raga den

Till fjäderfåren hör en te dem till grov skuldr. Hon är för sörnamat

Fjäderfåren äro merendels häns, som hysas i laget. eller i honsus eller honsaburas. Stället där en hönas ligger sina ägg, vämpor, kallas bala. En hönas som upphört att vämpa, i skrothönan, säges skrota, da vel ho legu. När man lagt henne på ägg kallas hon legdona; när saktligen blifvit framkläckt kallas hon saktligen hönas. Om kvällarna sägas hönans flya ap.

Getter, getor, voro för ganska vanliga. Men de voro så odögda, baka veta plas, så en måste sedera a ha nora. Dock finnas ännu gårdar där man har några stycken.

19 Terminologi rörande husdjuren.

A. Benämningar med hänsyn till kön och ålder.

a. Hästar:

Den okastrerade hannen	benämnes	hingst
" kastrerade "	"	hest
hannan	"	mar pl mäira
ungen	"	felvord

unge af hankön	benämnes	hastand
" " honkön	"	marvord
unge djur af hankön	"	osthest
" " " honkön	"	ostmcer felv

b) Viltkreatur:

Den okastrerade hannen	benämnes	jur (pl -a)
" kastrerade "	"	oksd (pl -a)
Hannan	"	ko (pl. kor d. 34)
	gelka, som into haffpat.	
ung hannen	benämnes	stut (pl -a)
" hanna	"	korv (pl -or)
ungen	"	kalo (pl -a)
unge af hankön	"	jurkalo
" " honkön	"	kokalo.

c) Får.

Hannen	benämnes	bagd (pl -a)
hannan	"	fanad
ungen	"	lamvord
" af hankön	"	baglamvord

Den gamla veckräkningen

För bestämningen af de olika veckorlagens
tid användes följande equidolig beräkning, den
s. k. veckräkningen

10 veckor första sanningveckan starktid (svart-
(27 April) blandad flöttring arter)
9 veckor dito (2-radig)

7 " potatelveckan

6 " korv to bröckan (6-radig)

5 " bröstarban (6-r.)

1 Juni var första dagen i 5 veckan. Från
denna pånuden veckorna baklänges t. o. m. 10 veckan
de benämns efter första dagens namn.

Landsmålsarkivet Uppsala. 490
Paul Smedberg inl. 1920. ÖDESHÖG
ÖGL

376)?

n

Swinn gingo mer än de, uti ju bröckan
om sommaren. När de skulle göra sinen br
husten hade de anordnat ju följande sätt.

De hade en stua uti bröckan där skedd de ju
dam. ena hogen på stua hudd de bröckan te tak a gränd.
jus apa a svinabusa i de hogen, som va deko sen
ga de dam i en ho. de de va kall a yrdöer på fräs de
gröna. de hedd aln sa fetu halsr.

Landsmålsarkivet Uppsala. 490
Paul Smedberg inl. 1920. ÖDESHÖG
ÖGL

unge af hunkön	slamoz
d) Getter.	
Hanew benämnis	bak (pl. a)
hanaw "	jet (pl. jetor)
ungen "	uzjet
e) Svin.	
Den, okastrede hanew	rsnto hond
" kastrede "	galt
hanan	soga
ungen	gris
unge af hunkön	galtgris
" " hunkön	sogris
ung hana.	fylla.
f) Hundar	
Hanew	hinn
Hanaw	hyna
ungen	valp
g) Kattor	
hanan	kat

20

8

hanan	kata
ungen	katozo
h) Höns	
Hanew	tip
hanan	hona
ungen	pekluz
i) Gäss.	
hanan	gas
hanan	gas (pl. gas)
ungen	gasoz.

B. Med hänsyn till följande kunnat:

- a) hästar vara fekra = brakra, apfakastata, blasma, glasoja (där vitaktig roja) blaksta
- b) nötkreatur. jelmata, fensla, blaksta grotta
- c) kattor. enfersjad, mansfersjad. ^{fepokast}

C. De olika husdjuren lättn.

Hästar gnaga, vrena, gämma
 Nötkreatur bsha, drona, skinka
 Får skinka, braka myckora

60

20

3

ya
a